

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д 13.18.573 диссертациялык кеңешинин Айтышова Жаңыл Токтосунованын “Зээндүү балдардын окуу процессин уюштуруунун дидактикалык негиздери” аттуу темасында 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогикалык жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча аткарылган диссертациялык иш жөнүндө эксперттик комиссиянын мүчөсү Жангороз Каниметовдун

КОРУТУНДУСУ

1. Диссертациянын мазмунун адистикке дал келиши, диссертациялык кеңеште коргоого укуктуулугу.

Айтышова Жаңыл Токтосунованын “Зээндүү балдардын окуу процессинин уюштуруунун дидактикалык негиздери” аттуу темасындагы 13.00.01 жалпы педагогика, педагогикалык жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча аткарылган диссертациялык иш Д 13.18.573 диссертациялык кеңештин профилине дал келет. Диссертант зээндүү балдардын окуу процессиндеги ишмердүүлүгү, натыйжалуулугун ишке ашырууда, инсанды калыптандырууда, дидактикалык негиздерин аныктап салттуу технологиялар аркылуу педагогикалык шарттарын аныктоого байланыштуу изилдөө жүргүзүлгөн.

2. Диссертациялык иштин максаты. Зээндүү балдардын окуу процессин уюштуруунун дидактикалык негиздеринин учурдун талаптарына ылайык зээндүү балдарга билим берүү процессин уюштуруунун дидактикалык негиздерин аныктоо, ага байланыштуу билим берүүнүн сапатын жогорулатуу боюнча проблемаларын теориялык жактан негиздөө жана тийиштүү методикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Диссертациялык ишке коюлган максаттарга ылайык төмөндөгүдөй милдеттер коюлган:

1. Зээндүү балдарга билим берүү боюнча психологиялык-педагогикалык жана илимий-методикалык адабияттарды окуп, изилдеп үйрөнүү; зээндүү балдар менен иштөө боюнча чет элдик билим берүү мектептеринде жетекчиликке алынуучу нормативдик документтерге талдоо жүргүзүү.

2. Орто мектептерде компетенттик мамиленин негизинде, зээндүү балдарга билим берүү процессин уюштуруунун мазмунун дидактикалык жактан негиздөө жана аны ишке ашыруунун педагогикалык шартын аныктап, методикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

3. Сунушталган материалдарды метептерде, педагогикалык кеңештин жыйындарында апробациялоо жана педагогикалык эксперимент аркылуу текшерүү.

3. Диссертациянын темасынын актуалдуулугу.

Диссертант инсандын тубаса шык жөндөмү, чыгармачылык ишмердиги жана аларды билим берүү системасында өнүктүрүүнү негизги изилдөө катары карайт. Адамдын потенциалдык мүмкүнчүлүгүн ачуу, билим берүүдөгү реформаларга шайкеш келүүсү жана өнүгүүнүн алдыңкы технологияларын колдонуу сунушталат.

Ар бир адамдын кайталангыс жекече өзгөчүлөргө ээ болуусу, ага жекече мамиле анын талантынын толук ачылышына жана өнүгүүсүнө жардам берүү учурдун талабы экендиги белгиленген.

Илимий теориялык, методикалык жана практикалык көйгөйлөрдү камтыган илимий эмгектерди, адабияттарды окуу менен бирге диссертациялык изилдөөнүн актуалдуулугун так аныктай алган.

Изилдөөнүн объекти: жалпы билим берүүчү орто мектептерде зээндүү балдарды окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети: зээндүү балдарды окутууну уюштурууну жана өткөрүүнү дидактикалык негиздөө процесси.

Изилдөөнүн методдору: илимий адабияттарды анализдөө, байкоо, мектеп документацияларды талдоо, аңгемелешүү, педагогиканын тажрыйбасы, анкета жүргүзүү, интервью, моделдештирүү, жалпылаштыруу жана эксперимент.

Бул объект жана предмет 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистигинин талаптарына туура келет.

4. Диссертациялык иште илимий жактан изилденген теориялык көрсөткүчтөр белгиленген, ал иштер жалпысынан педагогикалык илимдин мындан ары өнүгүүсүнө чоң мааниге ээ.

1-жыйынтык. Зээндүү балдардын окуу процессин уюштуруунун дидактикалык негиздерин калыптандырууда алардын даярдыгы изилденген, педагогикалык негиздери аныкталган, изилдөөнүн педагогикалык өбөлгөлөрү, зээндүү балдардын окуу процессинде теориялык негиздери салыштырылды (1 глава).

2-жыйынтык. Зээндүү балдарды окутууда уюштурулган дидактикалык негиздерди калыптандыруу ишмердүүлүгүнө даярдыгы изилденген иш аракеттери иштелип чыккан (2 глава).

3-жыйынтык. Зээндүү балдардын окуу процессин уюштуруунун педагогикалык шарттары ачылып көрсөтүлүп, ишмердүүлүгүнүн педагогикалык модели түзүлгөн (2 глава).

4-жыйынтык. Зээндүү балдардын окуу процессин уюштуруунун дидактикалык шарттарын калыптандырууда анын натыйжалуулугу экспериментте негизделген (3 глава).

5. Диссертацияда чагылдырылган ар бир жыйынтыктын (илимий жобонун) жана изилдөөлөрдүн корутундусунун негиздүүлүгү жана ишмердүүлүк деңгээли.

Диссертациялык изилдөө менен толук таанышып диссертант тандап алган теманын актуалдуулугун, изилдөөнүн негизги максатын, милдеттерин, коргоого коюлган жоболорун негиздеп аныктоодо, изилдөөнүн максатын аткарууда, илимий булактарды жана илимий педагогикалык изилдөөнүн негизги заманбап методдордун колдоонуда туура, зарыл методологиялык, позиция менен иштелгендигин байкадык.

Изденүүчү түзгөн диссертациялык иш өзүнүн структуралык түзүлүшү да логикалык ирээт менен жайгаштырылган.

Изилдөөдө илимий-теориялык, методикалык материалдар менен таанышып зээндүү балдар менен окуу процессинде иштөөдө окуу процессинин натыйжалуулугун арттыруу: окуучуларга анын шык, жөндөмүнө жараша мамиле жасоо, кызыгуусун эске алуу, дифференциалдык мамиле жасоо, зарыл болгон психологиялык-педагогикалык усулдарды, жаңы технологияларды жана формаларды камтыган методикалар каралган.

Иштин деңгээлин так аныктаган критерийлери менен көрсөткүчтөрү, алардын эффективдүүлүгү боюнча тажрыйбалык-эксперименталдык иштердин жыйынтыгын аныктоо өтө баалуу болуп эсептелинет.

Адам баласы тубаса таланттары менен жарык дүйнөгө келет, бирок көпчүлүгүбүз үйдө жана билим берүү системасынын айынан бул табийгый мүмкүнчүлүктөргө жетпей таланттар ачылбай калган учурлар өтө көп. Көп кырдуу таланты бар окуучулар өздөрүнүн өзгөчүлүгүн билишпейт, укмуштуу жөндөмдөрү мектепте бааланган эмес. Тескерисинче алар башкалардан айырмаланганы үчүн шылдыңга калган учурлар болгон, натыйжада адам өзү гана эмес, бүтүндөй коом жоготууга учураган.

Интеллект – академиялык сабактарды окуп үйрөнүү үчүн колдонулган нерсе: балдар ар кандай деңгээлдеги интеллект менен төрөлөт. Ошондуктан кээ бир жакшы окуса айрымдары начар окуйт. Зээндүү балдарга өзгөчө мамиле түзүү, алардын сезимин ойготуп, талантты ачуу – бул билим берүү системасынын милдети, ошол адамдар коомду өзгөртөт, өнүгүүнү пайда кылат.

1-жыйынтык. Изденүүчү жүргүзгөн изилдөөлөрдүн натыйжасында зээндүү балдарды окутууда алардын өнүгүү сапаттардын калыптандыруунун жолдору аныкталган окуучулардын шык, жөндөмү, сезе билүү, идеялык жана

нравалык мүнөзү калыптандыруу керек экендиги, бирок бул маселелерди чечүүнүн даярдыгы төмөн экендиги белгиленген.

2-жыйынтык. Зээндүү балдардын окуу процессин уюштуруунун дидактикалык негиздерин тактоодо баардык принциптерин, функцияларын жана методдорун анализдөө менен окуучулардын зээндүүлүгүн өстүрүү боюнча модели мазмуну иштелип чыккан.

3-жыйынтык. Зээндүү балдарды окуу процессинде уюштуруу маданиятын калыптандыруу ишмердүүлүгүн даярдоо боюнча педагогикалык эксперименттин жыйынтыктарын жалпылоо жолу менен изилдөөчү зээндүү окуучунун маданиятын калыптандыруунун педагогикалык шарттарынын комплексин иштеп чыккан жана аныктаган. Информациялык көрсөткүчтөр аркылуу маалыматты анкеталык суроолор ж.б. жолдор менен изилдеп, илимий талаптарды аныктаган.

4-жыйынтык. Зээндүү окуучулардын окуу процессин уюштуруунун дидактикалык негиздерин иштеп чыгууда педагогикалык шарттары негизделген, ишмердүүлүктөрү ачык көрсөтүлгөн жана макалалар жарык көрүп апробациядан өткөрүлгөн.

6. Изилдөөчүнүн диссертациялык иште түзгөн ар бир жыйынтыктарынын илимий жаңылыгынын деңгээли.

1-жыйынтык. Көптөгөн изилдөөлөрдө зээндүү балдардын окуу процессиндеги ишмердүүлүгүнүн маанилүүлүгү белгиленип, бирок зээндүү балдарды окутууда, системалуу багытта иш толук жүргөн эмес, ошондой эле окутуу маданиятын калыптандыруунун каражаты катары теориялык анализ жүргүзгөндүгү.

2-жыйынтык. Толук жана эмес, себеби зээндүү балдарды окутуу мурда эле белгилүү болгон теориялык изилдөөлөргө, калыптанган тажрыйбаларга таянып изденүүчү зээндүү балдарды окутуу маданиятын калыптандырууда педагогикалык модели, мазмуну жана критерийлери сунушталды.

3-жыйынтык. Жаңы деп эсептесе болот, себеби изденүүчү алгачкы жолу зээндүү балдарды окутуу процессин уюштуруунун дидактикалык негиздерин калыптандырууда педагогикалык эксперименттин жыйынтыктары оң таасир тийгизээрин негиздейт.

7. Илимий жыйынтыктардын ички биримдүүлүгү жана аларды теориялык жана прикладдык милдеттеринин актуалдуулук проблемасына ылайыктуу чечилишин баалоо.

Зээндүү балдарды окутууну уюштуруу маданиятын калыптандыруу илимий диссертациясы анын мазмунуна, формаларына жана уюштуруп өткөрүү ыкмаларына, актуалдуу маселелеринин көйгөйлөрүн чечүүнүн практикалык аракеттери аткарылган. Жаңы педагогикалык ойлор жана

ишмердүүлүктү калыптандыруунун практикалык жолдору, шарттары, этаптары алардын мазмундары иштелип натыйжалуу берилген. Диссертацияда ички биримдикке ээ болгон бир катар жаңы илимий жаңылыктарды жоболорду камтып турат, бул автордун педагогика илимине кошкон жеке салымы болуп эсептелет.

8. Изилдөөдөн алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси. Диссертациялык иштин негизги жоболорун жана жыйынтыктарын мектеп шартында зээндүү балдарга окуу процессинде дифференциалдык окутуу жолу менен тереңдетип билим берүү процессинде колдонууга болот.

Изилдөөнүн жыйынтыктары зээндүү балдардын шык, жөндөмү ачуу, өркүндөтүү боюнча теориялык билимин тереңдетет жана практикалык даярдыкты арттырат. Диссертациянын илимий жана практикалык жыйынтыктарын зээндүү балдарды окуу процессинде активдүүлүгүн калыптандыруу боюнча усулдук материал катары мугалимдердин билимин жогоруулатууда, окуу программа, куралдарды түзүүдө колдонууга болот.

Адамдын адам болуп калыптануусуна үч фактор чоң таасири бар биринчи – тукум куучулук, экинчи – айлана-чөйрө, үчүнчү – тарбия. Бири-биринен кем калбаган факторлор, бирок мисалы: комуз чертүүгө же шыгы, же музыкалык угуу, аткаруу сезимдери начар болсо ал эч нерсе таасир бербешти мүмкүн.

Футуролог Герберт Уэллестин “Цивилизация Билим менен кыйроонун ортосундагы жарыш” – деп бекер айткан эмес. XX – кылымда муктаждыктарды канаттандырган, индустриялык доордун билим берүүсү эмес, азыркы дуушар болуп жаткан көйгөйлөр менен тиреше алган жана ар бирибиздин ичибиздеги талантыбызды ачыкка чыгарып колдоно алган билим берүү керек. Келечегибиз белгисиздиктин чегинде тургандыктан мурда жасап келген нерселерди жакшыртуу менен маселе чечүү мүмкүн эмес.

Биздин максат – азыркы билим берүү системасынын каталарын жоюу эмес, аны өзгөртүү. Бизге реформа эмес, трансформация керек. ОРТ системасында да толгон токой каталар бар, даяр система. М: Пушкин математикадан дайыма “2” деген баа алган, ал бүгүн ЖОЖго тапшырууга ОРТга катышса өтмөк эмес.

Диссертациянын илимий көрсөткүчтөрүнүн ишке ашуусу: зээндүү балдардын окуу процессин уюштуруудагы ишмердигинин даярдыгынын педагогикалык үлгүсү каралган.

Диссертациялык ишинин материалдарынын ишке ашуусу: мектептерде окуучулардын шыгын, жөндөмүн ачууда, жогорку класстарда кесип тандоо иштеринде колдонулат.

Диссертациялык иштин документтери, материалдары иште пайдаланылган: жумушчу программаларды жана пландарды иштеп чыгууда; окуучулардын шык, жөндөмүн ачууда, методикалык сунуштарды түзүүдө.

Илимий көрсөткүчтөрдү ишке ашыруунун негизинде алынган он натыйжалар: окуучулар менен мугалимдердер ортосунда кызматташуу түзүлгөн; окуучуларга шык, жөндөмү ачууда дифференциалдык окуу методдору колдонулат; зээндүү окуучуларга окуу процессинде уюштурууда билим деңгээлин эске алуу ишке ашырылууда.

9. Диссертациялык иштин негизги жоболорунун көрсөткүчтөрүнүн жана тыянактарынын басып чыгаруусун тастыктоо.

Диссертациялык негизги мазмунун төмөнкү эмгектерде жарыяланган:

1. Айтышова, Ж.Т. Проблемы единства обучения и воспитания одаренных [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Материалы научной конференции «Узбекистон кичти вақшларнинг ижтимоий фаоллиги». – Фергана: ФГУ, 2003.

2. Айтышова, Ж.Т. Жөндөмдүү балдарды изилдөөнүн кээ бир педагогикалык жолдору [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2005. – №1.

3. Айтышова, Ж.Т. Некоторые вопросы педагогики одаренных детей [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Материалы научной конференции «Таалим жараңнида мустакил тафаккур ривожланиши». – Ташкент: ТашГУ, 2006. – С. 41-42.

4. Айтышова, Ж.Т. Некоторые проблемы одаренных детей [Текст] / Ж.Т. Айтышова. – Ташкент: ТашГУ, 2006.

5. Айтышова, Ж.Т. Педагогические поддержки одаренных детей [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Материалы международной научно-педагогической конференции, посвященной 75-летию юбилею чл.-корр. НАН КР, доктора педагогических наук, профессора И.Б.Бекбоева // Известия Кыргызской академии образования: Специальный выпуск. – Бишкек, 2005. – №3.

6. Айтышова, Ж.Т. Чыгармачыл балдарды окутуудагы божомолдуу программаларды сунуштоо [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Вестник Кыргызского национального университета им. Ж. Баласагына. – Бишкек, 2009. – Вып. №1.

7. Айтышова, Ж.Т. Таланттуу окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн ашыруунун көзөмөлдөө [Текст] / Ж.Т. Айтышова. – Ош, 2011. – 62 б.

8. Айтышова, Ж.Т. Жөндөмдүү балдарды окутууда божомолдуу программалардын үстүндө иштөө [Текст] / Ж.Т. Айтышова. – Ош, 2012. – 55 б.

9. Айтышова, Ж.Т. Педагогические технологии к взаимодействию с одаренными детьми [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Вестник филиала РГСУ в г. Ош. – М., 2012. – №10. – С. 66-70.

10. Айтышова, Ж.Т. Жөндөмдүү балдарды окутууда инновациялык усулдарды пайдалануу [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Вестник ОГПИ. – Ош, 2012.

11. Айтышова, Ж.Т. Педагогические технологии взаимодействия с одаренными детьми [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Вестник Российского государственного социального университета. – Ош, 2012. – №10-12. – С. 66-68

12. Айтышова, Ж.Т. Божомолдуу программаларды таланттуу балдарды окутууда колдонуу [Текст] / Ж.Т. Айтышова. – Ош, 2013. – 50 б.

13. Айтышова, Ж.Т. Диагностика и методы работы с одаренными детьми в начальных классах [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Наука. Образование. Техника. – Ош, 2016.

14. Айтышова, Ж.Т. Балдардын билимин сапаттуу өркүндөтүүдө социалдык интеллекттин ролу [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2016. – №8. – С. 52-54.

15. Айтышова, Ж.Т. Самостоятельная работа как условие развития творческой активности одаренных учащихся [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Молодой ученый. – Казань, 2016. – №27 (131). – С. 639-642.

16. Айтышова, Ж.Т. Мектеп жашына чейинки зээндүү балдардын чыгармачылык изденүүсүндөгү эмоциянын компоненттери [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2016. – №3. – С. 170-172.

17. Айтышова, Ж.Т. Внеклассная работа по формированию экологической культуры младших школьников [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Материалы Международной научно-практической конференции «Проблемы природоохранной организации ландшафтов». – Новочеркасск. 2014. – С. 19-22.

18. Айтышова, Ж.Т. Интеллект түрлөрү жана окутуунун натыйжалуулугун арттыруу маселелери [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2016. – №4. – 186-189-бб.

19. Айтышова, Ж.Т. Балдардын билимин сапаттуу өнүктүрүүдө социалдык интеллекттин ролу [Текст] / Ж.Т. Айтышова // Известия вузов Кыргызстана. – Бишкек, 2016. – №8. – 52-55-бб.

10. Диссертациялык иштин мазмунунун авторефератка дал келиши.

Автореферат толугу менен диссертациянын мазмунуна, анда коюлган максатка жана изилдөөлөрдүн милдеттерине дал келет. Авторефератта кыргыз, орус, англис тилдеринде жазылган окшош резюме бар.

11. Диссертациялык иштин мазмунунда кездешкен мүчүлүштүктөр:

1. Зээндүү балдар жакшы окуган эле окуучулардан тышкары кол өнөрчүлүк, музыка, спорт ж.б. шыктуу окуучулар да өзгөчө белгилениш керек эле.

2. Улуттук баалулук катары “дээринде бар” деген тубаса шык маанисинде жүрүм-турум, ой-сезиминин өзгөчөлүгүн эске алып, тарбия багытын ошол нукка буруу өзгөчөлүгү каралса болот эле.

3. Зээндүү балдардын ички дүйнөсүнө таасир берүүчү факторлор тукум куучулук, айлана-чөйрө, окуу-тарбиянын мааниси дагы кеңирирээк ачылса жакшы болмок.

4. Практикалык сунуштарга окуу программаларынын көп түрдүүлүгү – профилдик окууну киргизүү жана олимпиада резервдерин даярдоо сыяктуу мектептерге басым жасоо учурдун талабы катары көрүнүштү эске алуу.

12. Жетектөөчү мекеме жана расмий оппоненттерди дайындоо жөнүндөгү сунушту негиздөө.

Жетектөөчү мекеме катары Жалал-Абад мамлекеттик университетинин педагогика жана психология, башталгыч билим берүүнүн теориясы жана методикасы кафедралары сунушталат.

Биринчи расмий оппонент катары педагогика илимдеринин доктору, профессор А. Алимбеков сунушталат (адистиги – 13.00.01). Изилдөө проблемасына жакын төмөндөгүдөй эмгектери бар:

1. Окутуунун жалпы методдору. – Бишкек, 2004.

2. Кыргызстандын билим берүү системасы жана анын проблемалары. – Бишкек, 2007.

3. Азыркы сабак жана аны өткөрүүнүн технологиясы. – Бишкек, 2011.

Экинчи расмий оппонент катары педагогика илимдеринин кандидаты, доценттин м.а. Шерматова Илмира Кубанычбековна сунушталат (адистиги – 13.00.01) Изилдөө проблемасына жакын төмөндөгүдөй эмгектери бар:

1. Негизги психологиялык терминдердин кыскача сөздүгү. – Бишкек, 2012.

2. Психологический практикум для младших школьников. – Бишкек, 2013. – 28 с.

Комиссия сунушталган документтерди карап чыгып, Айтышова Жаңыл Токтосуновнанын “Зээндүү балдардын окуу процессин уюштуруунун дидактикалык негиздери” аттуу темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика,

педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишин И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча уюштурулган Д 13.18.573 диссертациялык кеңешине кабыл алууну сунуштайм.

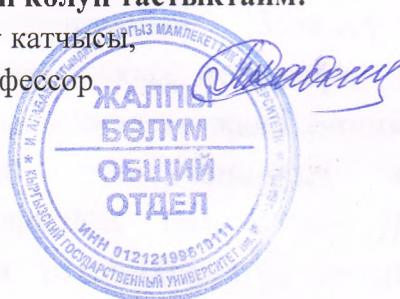
Эксперттик комиссиянын мүчөсү,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

Каниметов Ж.

Эксперттик комиссиянын мүчөсүнүн колун тастыктайм:

Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор

Калдыбаева А.Т.